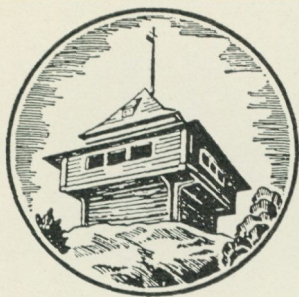

**NORDISKA MUSEETS OCH
SKANSENS ÅRSBOK 1951**

FATABUREN

NORDISKA MUSEETS OCH

SKANSENS ÅRSBOK

1951

Redaktion:

ANDREAS LINDBLOM · GÖSTA BERG · ERIK ANDRÉN

Redaktör: Erik Andrén

Omslagsbilden visar en detalj ur en målning av den lilla idylliska 1700-talsgården Svindersvik i Nacka, som nyligen kommit i Nordiska museets ägo och som utförligt behandlas i denna årsbok. Målningen är signerad av Carl Petter Hilleström 1784 och tillhör Nordiska museet, inv.-nr 217,359.

*Tryckt hos Tryckeri Aktiebolaget Thule, Stockholm 1951
Djuptrycksplanscher från Nordisk Rotogravyr*

SVINDERSVIKSFLAGGAN

av Torsten Lenk

Sommaren 1943 inbjöds författaren till denna uppsats till Svindersvik för att bese en där i paviljongen förvarad flagga. Denna befanns vara i mindre gott skick. Då man kunde befara att en fortsatt förvaring på platsen skulle äventyra flaggans bestånd, överlämnades den till Livrustkammaren, där den omsorgsfullt konserverades och där den nu har inv.-nr 43/14.

Flaggan i fråga — av ylle — är en åttaduksflagga, dvs. den är på längden sammansatt av åtta våder, var och en 41 à 43,5 cm bred. Sex av dessa våder äro rätt mörkt blå, två ha en gulaktig, nästan vit färg. Denna gulvita flaggduk bildar ett kors. Dukens skoning av grov, vit linneduk är slagen om flaggliket, som i ena hörnet bildar en i skoningen insydd, öppen ögla och i andra hörnet fortsätter i en sladd. Vid vardera av dukens sömmar är ett snöre trätt genom skoningen om liket och fasthållet vid detta därigenom att den ena sladden är träd genom den andra, varefter båda sladdarnas ändar äro knopade. På detta sätt bildas 30 à 35 cm långa öglor. Flaggans höjd är 340 cm, den totala, rekonstruerade längden 645 cm.

Denna flagga är tvåtungad. Tungornas inre kanter mötas i en vinkel i det gula korsets ytterända.

Den första svenska flagglagen av den 6 november 1663 säger uttryckligen att "Chronones flaggor" äro "gjorde med tre Spitzer", dvs. att de äro tretungade. Privata skepp skulle föra flaggor med gult kors och därigenom "representera sig wara Swenske Undersåthare tillhörige", men endast under den förutsättningen att dessa

Denna uppsats ingår i en handskriven festskrift till förste intendenten vid Nordiska museet fil. dr Brynolf Hellner på 50-årsdagen den 2 december 1950.

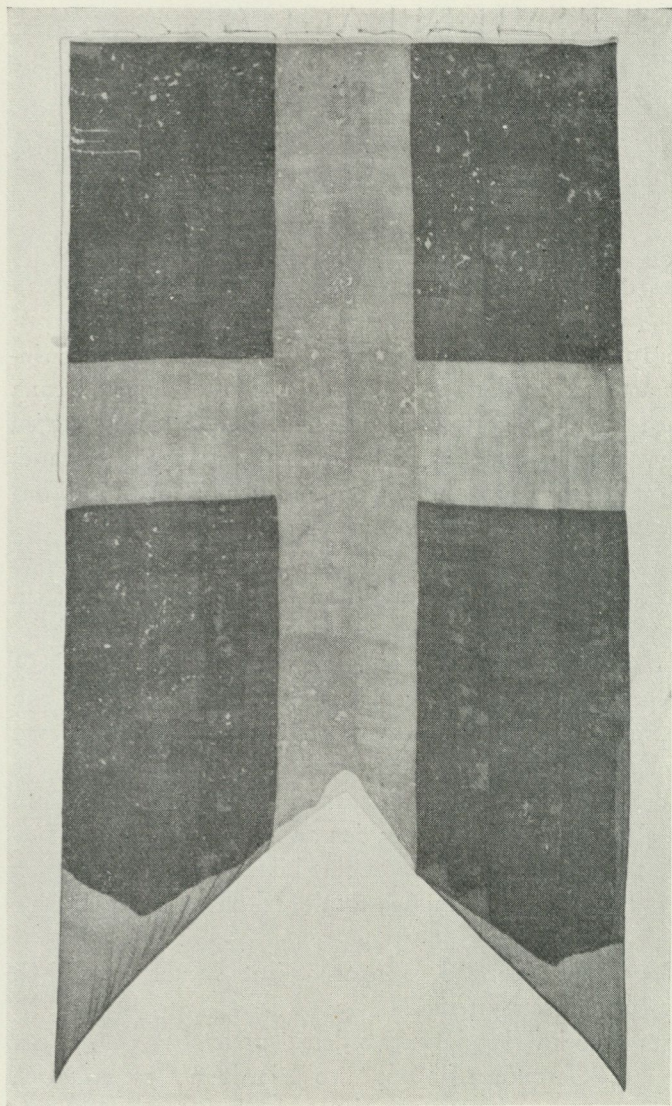

Bild 1. Svindersviksflaggan. Kompanflagga för ett Ostindiska kompaniets skepp från 1700-talets tredje fjärdedel. Livrustkammaren.

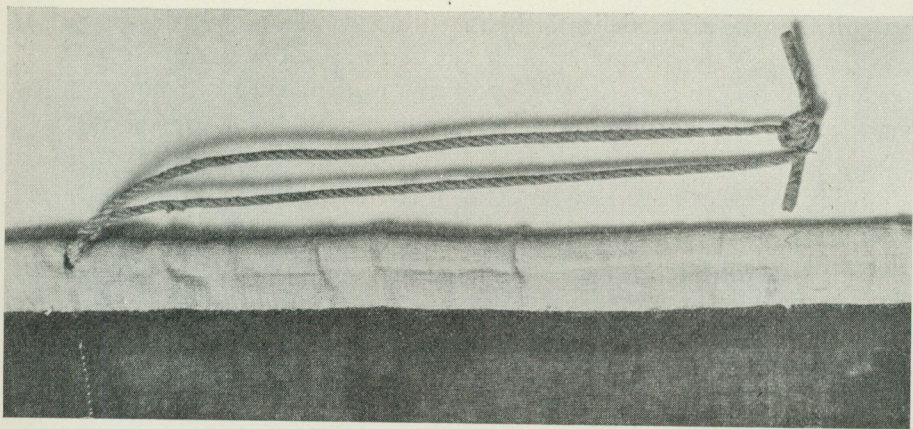

Bild 2. Detalj av flaggan bild 1. Sådana snöröglor äro karakteristiska för skeppsflaggor.

flaggor voro "Fyrekantige, och jämt afskurne". Denna skillnad mellan statens tretungade flagga och den privata tvärskurna uppehölls i princip — med undantag för postförande enskilda fartyg åren 1838—1897 och vissa statliga verk 1897—1906 — till år 1906, då den nu gällande flagglagen begränsade användningen av den tretungade flaggan till konungahuset och krigsmakten. 1663 års bestämmelser upprepades efter deras första utfärdande i ett flertal förordningar. Paragraf 18 i förordningen av den 3 juli 1717 förtjänar att citeras in extenso: .

"Alla Coopvardie män eller private farkoster, som äro Swenske, tillåtes fuller att föra den blå färgen med gula korset uti, dock ingen Wimpel, utan allenast Companen, giösar och flöglar, som til åtskilnad (från den statliga flaggan) ej måste wara klufne uti tre tungor, utan fyrkantige på ändan; åliggandes det Ammiralitetets Officerare så af högre som nedrigare caractere att hålla hand deröfwer, det inga private fartyg sig häremot förbryta."

Det är till åttlydnad av denna förordning som eskaderchefen i Göteborg, vice amiralen Vilhelm Gyllenskepp, år 1748 anmälde, att vissa svenska handelsfartyg tagit sig till att bruka en "flagg med två stjärtar och som fastän densamma är blå til coulleurén med

ett gult kors uti, til modellen är lika med den danska kongl. flaggan samt at det torde vara at befara at detta bruk ey i så måtto torde orsaka någon oenighet eller vedervilja mellan Sverige—Danmark föreslås att kofferdisterna blifva allmänt förbjudna att betjäna sig av dylik flagg”.

Missbruket — ty ett sådant var det — fortsatte likväl och anmälles plikttroget av vederbörande, med kungl. brev av den 17 oktober 1751 till resultat. I detta kungl. brev talas om ”det missbruk som ... angivits förelöpa både i Göteborg och flera Siö Städer i Riket, at Swenske Coopvardie fartyg betiena sig af Svensk Klufwen flagg, och at i synnerhet Directeurerne wid Ost indiska Compagniet föra Svensk flagg, lika som Flaggmännen wid Ammiralitetet med twenne stjertar på förstäfwen af deras slupar, när de fara någonstädes siöledes”. Därför befanns det nödvändigt ”at låta Circulaire bref til Wår Öfwer Ståthållare och Landshöfdingarne, i hwilkas Lähn Siöstäder äro, afgå, at hålla noga hand deröfwer, det § 18 af 1717 års förordning efterlewes, så at inga Coopvardie fartyg må vara tillåtit, at föra Klufwen flagg”. ”Och ehuru wäl 8 § uti det Ost indiska Compagniets undfångne förnyade privilegier af d. 17 Junii 1746 föreskrifwer, det Compagniets skiepp skola fara under Svensk Köpmans flagg, i anseende hwartil Directeurerne icke kunna på sätt, som här tils berättas wara skiedt, föra flagg på deras slupar i jämlikhet med flaggmännen wid örlogs flottan, så wele Wi det i nåder hafwa tilsagt dem hädanefter den förmån i detta måhl, at i det stället flaggmännen wid Ammiralitetet föra flagg på förstäfwen, måge Directeurerne föra flagg akter på slupen, dock att flaggan intet må wara klufwen, utan fyrkantig på ändan, enligt 18 § af 1717 Åhrs förordning.”

En annan förmån hade detta mäktiga företag erhållit redan genom det av Gyllenskepp citerade privilegiebrevet av år 1746 nämligen tillstånd att insätta initialbokstäverna i kompaniets namn i sina tvärskurna flaggor. Senare fick Västindiska kompaniet tillåtelse att föra vimpel och flagga samt ”Kronans flagg” i västindiska farvatten, ”då ej något Örlogs-fartyg för handen är”.

Så var det alltså med den saken och så förblev det. Huru lagen efterlevdes illustreras bl. a. av två rapporter. Den ena, av den 6 maj 1755, skildrar huru tre man från högvakten på Skeppsholmen

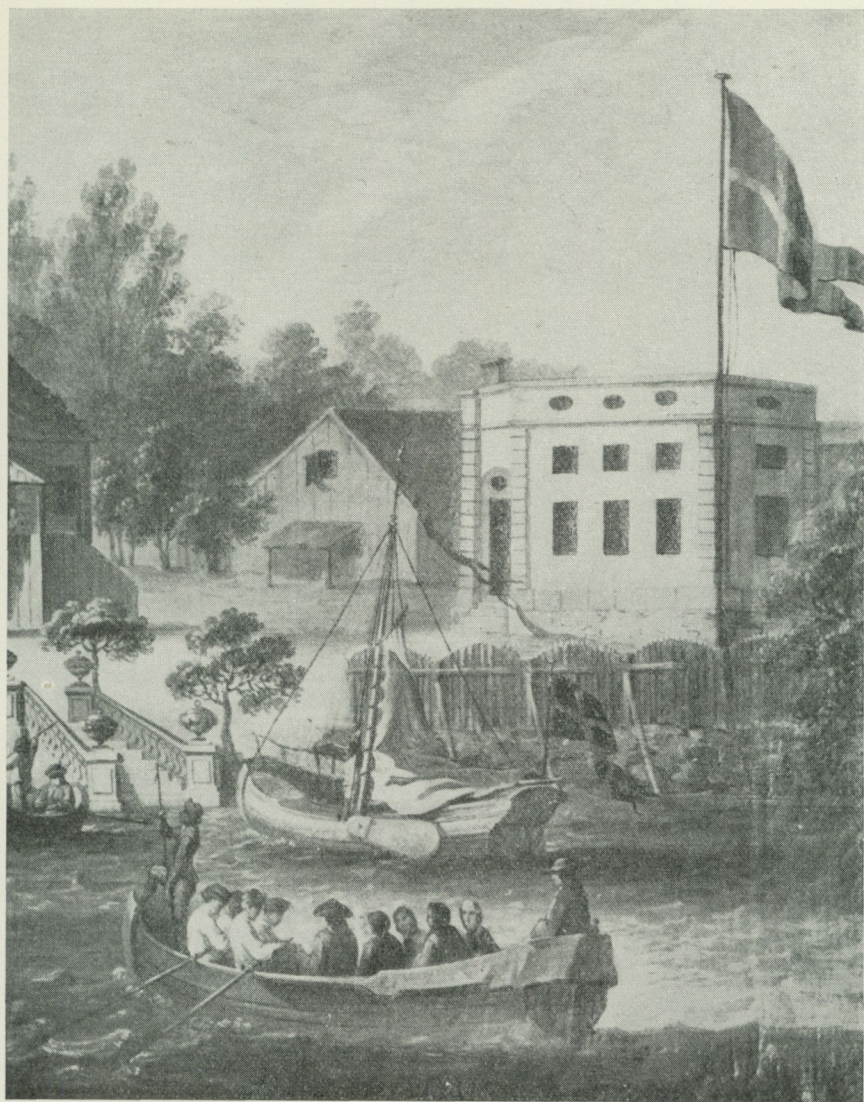

Bild 3. Två tungade flaggor hissade vid Svindersvik, den ena på en vid paviljongen placerad stång, den andra i aktern på en vid bryggan förtöjd jakt, som på masttoppen har tungad vimpel. Detalj av oljemålning från 1700-talets mitt. Stadsmuseet.

i Stockholm sändes till skeppet Caritas, kapten Petter Cramer, vilket var förtöjt vid Skeppsbron och förde tvåtungad flagga. Ingen var ombord, när mannen anlände, men då de började hala ned flaggan höjdes hotande rop från tredje skeppet därifrån. Så småningom anlände också vederbörande skeppare och blev ovettig. När han erinrades om den kungliga förordningen, svarade han: "Jag skiter i henne."

År 1779 överraskade fregatten Illerim skeppet Patriarken från Karlshamn, som hade fört tungad flagga vid passerandet av Gibraltar. Efter stort gräl och krigsrätt lät Illerims befäl skära tungorna av flaggan och återlämnade därefter densamma (Amiralitetets ink.skr. 1779. Ankarloo).

Det var alltså icke endast Ostindiska kompaniet, som uppträdde såsom ståndaktig lagbrytare, utan även andra. Anledningarna till dessa lagbrott synas vara två: en praktisk, eftersom det kunde vara förmånligt att i avlägsna farvatten ange sig tillhöra örlogsflottan, och en ambitiös, nämligen att även hemma uppträda i förvillande likhet med örlogsflottan. Men som sagt, bruket av den tvåtungade flaggan var och förblev lagstridigt.

Dessa flaggor voro även på annat sätt seglivade. De två äldsta kända i Sverige bevarade svenska flaggorna äro nämligen av denna typ. Den ena, gjord i Kanton på 1760-talet för ostindiefararen Lovisa Ulrica, tillhör numera Statens sjöhistoriska museum, den andra är Svindersviksflaggan. Ingendera är emellertid försedd med Ostindiska kompaniets chiffer.

Svindersviksflaggan hör till samma tid som Lovisa Ulricas, men marginalen för dateringen är måhända större. År 1753 blev gårdens dåvarande ägare Claes Grill en av direktörerna i Ostindiska kompaniet. Han dog år 1767, men gården behölls i arvingarnas ägo till år 1780. Det är — såsom Andreas Lindblom framhållit — ingalunda säkert att flaggan lades bort vid Grills död. Om det nu är en gårdsflagga.

Huru tvåtungade flaggor fördes vid Svindersvik — i aktern på en jakt, som också förde tungad vimpel(!), och på en vid paviljongen rest flaggstång — framgår av en av Lindblom publicerad oljemålning i Stockholms stadsmuseum. Denna målning lämnar även andra upplysningar av värde för bedömandet av Svindersviks-

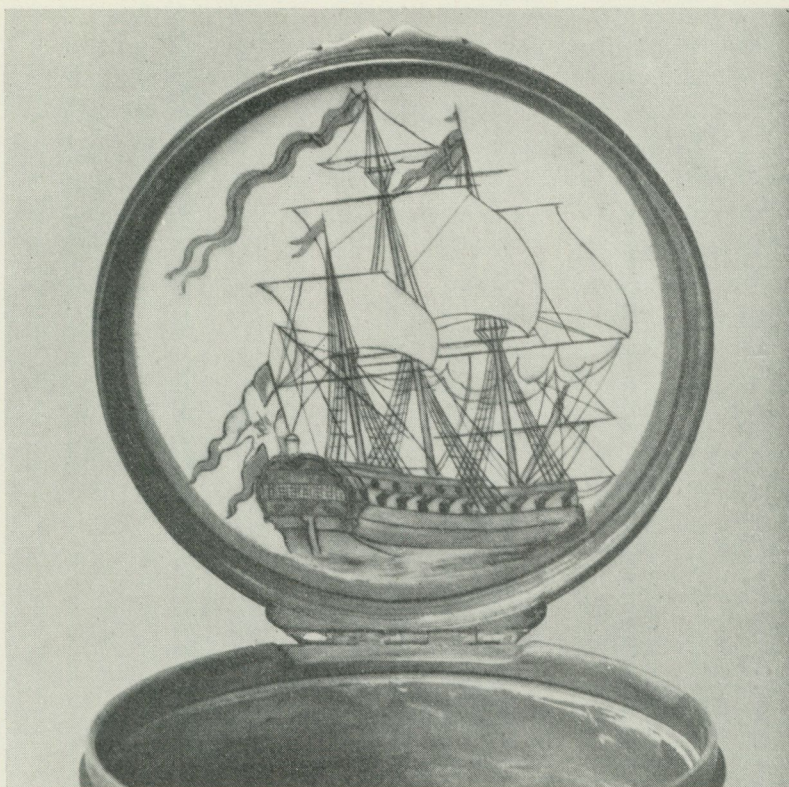

Bild 4. Ett Ostindiska kompaniets skepp med tvätungad, chifferprydd kompaniflagga och vimpel. Bild i locket på en ostindisk porslinsdosa med grilliska vapnet på utsidan. Privat ägo.

flaggans karaktär. Den större, på stång hissade flaggan, är fäst vid en lina på alltjämt brukligt sätt och buktar vid liket ut från stången. Den vid en i jaktens akter placerad flaggstake angjorda flaggan buktar icke ut från staken. Just så voro skeppsflaggor anbragta i äldre tid, dvs. med snöröglor eller — som hertig Fredrik Adolfs i Livrustkammaren bevarade tretungade flagga — med sidenband, trädde över flaggstaken. Det övre hörnet, det med öglan, najades vid stakens knopp, som för detta ändamål var försedd med

två lodrätt borrhade hål. Det motsatta nedre hörnet fastgjordes vid staken medelst den i liket insydda linans sladd.

Skeppet Lovisa Ulricas flagga är konstruerad på samma sätt och den är bevisligen en skeppsflagga. Något hinder för att hissa en så konstruerad flagga på stång finnes väl icke, men snöröglorna sakna då funktion och av allt att döma är Svindersviksflaggan — alltför stor för att pryda en jakt — därför en kompaniflagga för ett skepp. Detta torde vara förklaringen till att den blivit bevarad. Hade flaggan brukats på land, skulle den för mycket länge sedan varit utsliten.

En bättre illustration till denna flaggas bruk är då den bild av ett Ostindiska kompaniets fartyg, som pryder insidan av en ostindisk porslinsdosa, som på utsidan bär det grillska vapnet och alltjämt tillhör en medlem av familjen. Dess kompaniflagga visar kompaniets tillåtna chiffer, men i övrigt bär bilden vittne om den stå med tungade flaggor och vimpel, som det mäktiga handelsföretaget och dess direktörer tilläto sig trots lagar och förordningar.

Litteratur: J. A. Flintberg, Anmärkningar til Sweriges Rikes sjö-lag, Sthlm 1794. — T. Lenk, Svenska flaggans uppkomst och äldsta historia, i Svenska flottans historia I, Malmö 1942. — Dens., Svenska flaggan efter 1700, i Svenska flottans historia II, Malmö 1943. — Dens., Flaggan, landets symbol, i Historiska bilder II, Sthlm 1949. — A. Lindblom, Svindersviks-tavlan, i Stockholmsminnen i Stadsmuseet, Sthlm 1950. — U. Lindgren, Heraldik i svenska författningar, stencilerad uppl. 1948. — E. Thermanius, Rikets vapen och flagga, i Studier tillägnade F. Lagerroth, Lund 1950.